

Abbenhuis, M. M., *The art of staying neutral. The Netherlands in the First World War, 1914-1918* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, 423 blz., €39,50, ISBN 90 5356 818 2).

Ondanks de grote belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog in de Angelsaksische geschiedschrijving is de aandacht voor het neutrale Nederland tot nu toe minimaal gebleven. Voornaamste reden hiervoor is het taalprobleem: in overzichtswerken of detailstudies als Leon Woolfs *In Flanders Fields* (1959), Hew Strachans *To Arms* (2001) en zelfs Larry Zuckermans *The Rape of Belgium* (2004) zal men in de bibliografie vergeefs zoeken naar Nederlands-talige bronnen. Onvertaald maakt onbekend.

De publicatie van Maartje Abbenhuis' omvangrijke Engelstalige studie over Nederland tijdens de mobilisatiejaren 1914-1918 zal in die toestand hopelijk verandering brengen. Abbenhuis, een in Nederland geboren, maar in Nieuw Zeeland getogen historica, voltooidde haar proefschrift *Between the Devil and the Deep Blue Sea* in 2001, en daarvan verschijnt nu een bewerkte handelseditie onder de titel *The Art of Staying Neutral: the Netherlands in the First World War, 1914-1918*.

De gewijzigde titel is bepaald geen verbetering: het oorspronkelijke *Between the Devil and the Deep Blue Sea* (te vertalen als 'tussen hamer en aambeeld' of 'tussen twee vuren') geeft de afhankelijkheidspositie van de kleine neutrale koopmansstaat temidden van de oorlogvoerende partijen goed weer. De nieuwe titel wekt de indruk dat de neutraliteitspolitiek een 'kunst' was die de regering Cort van der Linden volkomen beheerste, maar die term is te krachtig voor het schipperende optreden van een regering die op geen enkel moment en op geen enkele manier bij machte was die neutraliteit af te dwingen en zich daardoor allerlei handelingen van Groot-Brittannië en Duitsland moest laten welgevalen, zelfs als die in strijd waren met het internationaal recht.

Ondanks de wat misleidende titel is Abbenhuis zich terdege bewust van Nederlands kwetsbare positie. In haar boek gaat ze in op de vele problemen waarmee de regering te maken kreeg: de vluchtelingenopvang en de internering van buitenlandse militairen, de gevolgen van de Britse economische blokkade voor de eigen bevoorrading, de smokkelarij in de grensstreken, de spionage-activiteiten van alle oorlogvoerende partijen, de Duitse onderzeebootoorlog en de inbeslagname van Nederlandse schepen door de Amerikaanse regering in maart 1918.

De meeste aandacht gaat echter uit naar de militaire aspecten van de neutraliteit: van de twaalf hoofdstukken zijn er zeven gewijd aan onderwerpen als het Nederlandse leger, de mobilisatie van augustus 1914, de defensie-strategie, de problematiek rond de staat van oorlog en beleg, de grensbewaking, de roep om demobilisatie en het spanningsveld tussen de militaire en economische neutraliteit. Vooral voor deze hoofdstukken heeft Abbenhuis veel primaire bronnen onderzocht en zij presenteert een indrukwekkende hoeveelheid nieuwe detailgegevens, alle duidelijk verantwoord in het mede daardoor omvangrijke notenapparaat.

Die thematische aanpak per hoofdstuk heeft als nadeel dat een duidelijke verhalende lijn in het boek ontbreekt. Daarbij heeft Abbenhuis niet altijd voldoende begrip voor de achtergronden van de Nederlandse neutraliteitspolitiek. Zo noemt zij het opmerkelijk dat er in Nederland rond 1900 geen militaristische ambities bestonden zoals in Frankrijk en Duitsland. (29) Het ontbreken daarvan geeft echter juist blijk van een politieke realiteitszin. Als kleine staat kon Nederland op het militaire vlak onmogelijk wedijveren met de Europese grootmachten; Nederland presenteerde zich als ‘verzadigde staat’ en de in wezen behoudende neutraliteitspolitiek was er voornamelijk op gericht de *status quo* (lees: het koloniale bezit) te handhaven. Verder maakt Abbenhuis verrassend genoeg geen onderscheid tussen neutraliteitspolitiek en de *gewapende* neutraliteitspolitiek zoals Nederland die voerde. Die laatste variant houdt in dat de neutrale staat aangeeft zich gewapenderhand tegen een neutraliteitsschending te verzetten. Dat betekende dat er binnen de Nederlandse neutraliteitspolitiek voor de krijgsmacht per definitie slechts een zuiver *defensieve*, of zelfs *preventieve*, rol was weggelegd.

Nederland verkeerde tijdens de mobilisatiejaren in een soort schemertoestand: het land was niet in oorlog, maar moest wel in het geval van een neutraliteitsschending bliksemsnel naar een oorlogstoestand kunnen overschakelen. Om die reden had de regering — mede op aandringen van opperbevelhebber Snijders — besloten tot allerlei voorbereidingsmaatregelen: het gemobiliseerde leger bleef vier jaar lang op volle sterkte en in grote delen van het land kondigde men de staat van oorlog of beleg af, waardoor het burgergezag gedeeltelijk of geheel werd overgedragen aan de plaatselijke militaire autoriteiten. Aanvankelijk bestond er begrip voor deze stappen, maar naarmate de directe oorlogsdreiging afnam, nam ook het begrip van de burgerbevolking (en de linkerkant van het parlement) voor deze maatregelen sterk af: de roep om demobilisatie klonk steeds luider en vooral het aanhouden van de staat van oorlog of beleg werd fel bekritiseerd. Abbenhuis wijdt een interessant hoofdstuk aan deze kwestie en concludeert dat de oorlog in de perceptie van het volk zo ver weg was dat bijna alle militaire maatregelen volstrekt overbodig leken. Haar onderzoek in Dordrecht en Zwolle, waar respectievelijk de staat van oorlog en beleg waren afgekondigd, toonde aan dat de militaire autoriteiten doorgaans terughoudend optraden. (155) Anderzijds gaat zij wel wat ver als zij zonder verdere bewijsvoering stelt dat de neutraliteit afhankelijk was van een sterke krijgsmacht (59), een mening die met verve door de Nederlandse legertop werd uitgedragen, maar door Duitse en Britse bronnen niet of nauwelijks wordt ondersteund.

Op het interpretatieve vlak biedt *The Art of Neutrality* geen nieuwe inzichten; Abbenhuis’ conclusies onderschrijven veelal bestaande opvattingen en zijn vaak terug te voeren op de militaire bronnen die zij raadpleegde. Zo herhaalt zij de bewering dat het Nederlandse leger in 1917 een gemakkelijker prooi zou zijn geweest voor een Britse of Duitse aanval dan in 1914 (185-186). Dit was het schrikbeeld dat generaal Snijders in zijn rapporten aan de regering herhaaldelijk schilderde, maar hij deed dat voornamelijk om de in zijn ogen te liberale verlofregeling te bestrijden. Het is zeker een feit dat het Nederlandse leger in bewapening een flinke achterstand met de strijdende partijen had

opgelopen, maar anderszijds was het inzetbare potentieel uitgegroeid tot een vierhonderdduizend man, en in 1917 was het niet waarschijnlijk dat de in Verdun en aan de Somme ernstig verzwakte belligerenten nog voldoende troepen konden vrijmaken voor een aanval op Nederland.

Dit alles neemt niet weg dat Maartje Abbenhuis met *The Art of Neutrality* een degelijk en betrouwbaar overzichtswerk heeft geschreven dat daarbij een schat aan nieuw feitenmateriaal biedt. Voor Engelstalige historici van ‘the Great War’ is er niet langer een reden om het neutrale Nederland geheel links te laten liggen.

Paul Moeyes

Antunes, C., *Globalisation in the early modern period. The economic relationship between Amsterdam and Lisbon, 1640-1705* (Dissertatie Leiden 2004, NEHA-series III; Amsterdam: Aksant, 2004, viii + 238 blz., €24,90, ISBN 90 5260 164 X).

Bestond er al zoiets als ‘globalisering’ vóór de twintigste eeuw? In hoeverre kan dit begrip enig licht werpen op economische relaties in de vroegmoderne tijd? Dit zijn de kernvragen van de dissertatie van Cátia Antunes. Ze heeft de ambitie met haar boek een bijdrage te leveren aan het debat over economische connecties tussen verschillende delen van de wereld vóór de Industriële Revolutie, dat door Immanuel Wallerstein, André Gunder Frank, Janet Abu-Lughod en anderen is aangezwengeld. De vragen die Antunes als uitgangspunt nam, zijn nogal weids geformuleerd. Om er toch een antwoord op te kunnen geven heeft ze gekozen voor een case-study van de relaties tussen twee Europese steden (Amsterdam en Lissabon) die beide als knooppunten in een uitgebreid netwerk van handelscontacten fungeerden, en wel in een periode (1640-1705) waarin beide steden zich hadden losgemaakt van de Habsburgse overheersing maar intussen met een reeks van ingrijpende militaire, politieke en diplomatieke gebeurtenissen werden geconfronteerd die hun weerslag op de onderlinge economische betrekkingen niet zouden missen. Voor de omschrijving van ‘globalisering’ heeft ze aansluiting gezocht bij de zogenaamde ‘transformationalisten’, dat wil zeggen de school van onderzoekers (o. a. David Held, Manuel Castells en Saskia Sassen) die ‘globalisering’ opvatten als een lange-termijn ontwikkeling met een nog onbepaalde uitkomst, die in de loop van de eeuwen een wisselende intensiteit, reikwijdte en snelheid vertoont, verschillende vormen aanneemt en uiteenlopende effecten sorteert. De globalisering die zich tegenwoordig ontrolt, wordt in deze visie opgevat als een wat extreme variant van een proces dat zich al vaker in de geschiedenis heeft voltrokken. Antunes wil dit ‘transformationalistische’ model van Held c. s. toetsen aan de hand van de casus Amsterdam en Lissabon en aldus vaststellen wat de voor- en nadelen ervan zijn. (29)

De case-study maakt het grootste deel van het boek uit. De kern zit in de hoofdstukken 5, 6 en 7, die aan de beschrijving en analyse van handelscontacten en investeringsstromen tussen Amsterdam en Lissabon respectievelijk de diplomatieke betrekkingen tussen de Republiek en Portugal zijn gewijd. Deze hoofdstukken zijn alle op uitgebreid onderzoek in Nederlandse en Portugese archieven gebaseerd, in het bijzonder op de fameuze notariële archieven van Amsterdam. Op basis hiervan heeft Antunes bij voorbeeld vrij nauwkeurig kunnen reconstrueren hoeveel schepen er in de periode 1640-1705 per jaar tussen Amsterdam en Lissabon voeren, welke goederen ze transporteerden, welke handelaars en geldschietters bij het verkeer waren betrokken en op welke manier deze opereerden. In het hoofdstuk over de diplomatieke relaties toont ze aan dat de ontwikkeling van de economische relaties tussen beide steden niet louter afhing van hun ‘structurele’ functie als centra in de wijdvertakte Nederlandse en Portugese handelsnetwerken binnen en buiten